

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ БІОЕТИКИ: ФІЛОСОФСЬКИЙ ВИМІР

Сучасні досягнення науки, техніки і технології розширили межі втручання людини у власну природу, що породило цілу низку проблем, які стосуються моральної проблематики новітньої філософії та науки. У статті досліджуються проблеми взаємозв'язку філософії та медицини, світоглядних, екзистенційно-ціннісних, етичних вимірів новітніх технологій у контексті сучасної біоетики. Окреслюються ті філософські проблеми, підходи і принципи, які стали актуальними у зв'язку з інтенсивними міждисциплінарними дослідженнями сучасної біоетики. Ключові слова: біоетика, відповідальність, життя, майбутнє, медицина, наука, техніка, технології.

Сучасний науково-технічний прогрес розширює горизонти раціональних можливостей людства стосовно перетворення і світу, і самої людини для задоволення потреб людства. Новітні, штучно створені винаходи ставлять під питання біоетичні межі збереження сутності людини і природи. Це зумовлює чимало дилем морального та філософського характеру. Реакцією на інтенсивні темпи розвитку медицини і біології стає поява біоетики як нового наукового напрямку, транскультурного феномену, структурного елемента прикладної етики.

Поняття біоетики увійшло в науковий обіг, набуло значного поширення та глибокого теоретичного опрацювання. ЮНЕСКО проголошує етику в галузі науки і технологій одним із пріоритетів своєї стратегії на 2002–2007 роки. Зацікавлення цими проблемами спостерігаємо і в українському суспільстві, у наукових інституціях, засобах масової інформації, громадських організаціях. Згідно з найновішими науковими підходами, запропоновано вельми широкий спектр підходів до розуміння предмета біоетики: від медичної деонтології – до екологічної етики. Охорона здоров'я і життя людини від моменту запліднення до природної смерті виражається через різні форми лікування. Моральні аспекти війни, вбивства, самогубства є предметом як медичного, так і філософсько-етичного дослідження.

Ідеї біоетики тісно пов'язані з «принципом відповідальності» Г. Йонаса, теорією «інтегрального гуманізму» Ж. Марітена, ідеєю «мегасинтезу» П. Теяра де Шардена, «тенденцією буття» Е. Фрома, «благоговіння перед життям» А. Швайцера.

З-поміж українських напрацювань у нашому дослідженні спиратимемося на теорію «ноосфери» В. Вернадського, вчення про моральну культуру І. Мірчука, ідеї гармонійного співбуття світу природи і людської особистості Г. Сковороди. Найвищого розвитку ця ідея набула у вченні В. Вернадського. Згідно з новою ноосферною ідеологією, істинне призначення людини – вносити імперативи добра, мудрості, відповідальності в буття.

Засади біоетики активно і творчо розробляють сучасні українські вчені М. Кисельов, С. Кримський, Ю. Кундієв, О. Ліщинська, С. Пустовіт, В. Чешко та ін.

Отже, проблеми біоетики досліджуються науковцями як гуманітарних, так і точних, насамперед медичних, наук. Проте світоглядно-філософський аспект вказаної проблематики потребує глибшого опрацювання відповідно до світоглядних питань життя, смерті, меж людського, відповідальності перед теперішнім і майбутнім. Тому ми спробуємо виявити філософський вимір основних проблем сучасної біоетики.

Сьогодні біоетика постійно розширює предметну площину і виокремлює дедалі ширше коло ускладнених проблем, які варто проаналізувати у комплексі когнітивного, технологічного, етичного поглядів. Як новітня дисципліна, біоетика не має однозначно виваженого та загальноприйнятого наукового апарату.

Для глибшого розуміння проблеми звернімося до *генези біоетики*. Витоки знаходимо ще в етиці давньогрецького мислителя Гіппократа. Мета медичної професії – захищати, берегти людське життя і здоров'я, незалежно від статі, раси, переконань пацієнта. На підтвердження дотримання таких поглядів представники II Всесвітнього конгресу з деонтології в Парижі 1967 р.

зробили доповнення до клятви Гіппократа: «Клянусь навчатись усе життя». У Женеві 1949 р. затверджено Міжнародний кодекс лікарської деонтології, в якому виокремлено дві стратегічні вимоги до лікаря: знання і доброзичливе ставлення до людей.

Філософсько-етичні засади біоетики як етики життя значною мірою ґрунтуються на етиці благоговіння перед життям А. Швайцера [8]. Утверджується ідея відповідальності за все живе; будь-який вияв буття, кожен форму життя оголошено священними. Для етики благоговіння характерне усвідомлення самого факту життя як фундаментальної вартості.

Вчення про ноосферу В. Вернадського та П. Теяра де Шардена виявляє новий рівень взаємозв'язку між одиничним і загальним у світі. Отже, збільшується відповідальність за втручання у принципи, закони, які існують об'єктивно. Роль людини-науковця як активного суб'єкта глобального творення, що змінює світ задля своїх інтересів і потреб, зростає. У цьому контексті варто звернутися до вчення А. Швайцера, який застерігає від феномену перетворення окремих людей у «надлюдей». Адже надлюдина, наділена надлюдською силою чи можливостями, може не мати відповідного рівня надлюдського розуму та моралі. Зростає морально-психічна загроза перетворення надлюдей на аморальних, нелюдських суб'єктів володіння життям і смертю «звичайних, нижчих» людей. Це загрожує проблемами як теперішнього, так і майбутнього.

З появою новітньої проблеми з'являється і відповідне поняття. Розкриємо *гене́зу поняття «біоетика»*. У 1927 Фріц Ягр у статті «Біоетичний імператив» вживає термін «біоетика» як поняття про моральні засади використання лабораторних тварин і рослин. Американський дослідник В. Р. Потер одним із перших вводить його у науковий обіг. Зокрема, у праці «Біоетика – міст у майбутнє» (1971 р.) закладено основи сучасного уявлення про біоетику, вказано потребу створення міждисциплінарних етичних комітетів. Р. Потер розкриває необхідність нової етики, яка протистояла б аморальним виявам науково-технічного прогресу. Завданням біоетики, за В. Р. Потером, є налагодження діалогу, «містка» між наукою і гуманітарним знанням. За визначенням цього вченого, біоетика – це поєднання біологічного знання з пізнанням системи людських цінностей, новий вид мудрості, що показує, як застосовувати наукові знання для забезпечення соціальних благ і покращення якості життя. Біоетика має стати наукою про виживання людства.

У 80–90-х роках минулого століття В. Р. Потер висуває ідею глобальної біоетики, котра б ставила за мету досягнення прийнятної виживання (acceptable survival) людства, під яким він розуміє не лише стійкий розвиток суспільства, а й розвиток здорової екосистеми. Біоетика постає наукою виживання, що включає до сфери своєї зацікавленості не лише людину з її тілесністю та ціннісними вимірами, а й світ усього живого. Основними умовами життєдіяльності людини визначаються: збереження навколишнього середовища; 2) контроль за репродуктивною функцією людини.

У США ідеї В. Р. Потера не набувають належного визнання, оскільки, по-перше, достатньо розроблена екологічна етика, по-друге, через традиційний прагматизм американського світогляду. Ці чинники зумовлюють концептуальне бачення біоетики як простору діалогу між етикою та медициною. Результат – синтез медичних і етичних знань. Натомість світове наукове товариство схвально сприйняло ідеї згаданого мислителя. Ці ідеї стають основою загальносвітової концепції біоетики. Голландський лікар Андре Хеллегерс розвиває розуміння біоетики як дисципліни, покликаної синтезувати медичні та етичні знання.

Існує кілька версій визначення біоетики, які мають певні відмінності у виокремленні предмета дослідження. Звернімося до найбільш репрезентативних визначень *поняття біоетики*, які окреслюють предметне поле її дослідження.

Біоетика (з грецької мови βίος – життя, ἠθος – звичай), або етика життя – це розділ прикладної етики, філософської дисципліни, що вивчає проблеми моралі насамперед стосовно людини, визначає, які дії з морального погляду є прийнятними, а які – неприпустимими. Інакше кажучи, біоетика – це органічне поєднання новітніх досягнень біологічної науки та медицини з моральністю. В сучасному суспільстві вона стала ознакою цивілізованості.

У визначенні біоетики, поданому в Енциклопедії з біоетики (Нью-Йорк, 1978 р.), що є певним узагальненням напрацьованого на той час теоретичного матеріалу, стверджується, що *біоетика* – це систематичне дослідження людської поведінки у межах наук про життя та здоров'я, що здійснюється у світлі моральних цінностей і принципів. Уточнене формулювання предмета біоетики (1995 р.) визначає *біоетику* як систематичне дослідження моральних параметрів, включаючи моральну оцінку, рішення, поведінку, орієнтири, та інших наук про життя і медичне лікування із залученням різноманітних етичних методологій до міжпредметного формулювання. Отже, акцентується увага на людському житті та медичних заходах, пов'язаних із його збереженням.

Термін «біоетика» також стає синонімом медичної етики, або лікарської етики. Наприклад, відомі американські дослідники Т. Бочамп і Дж. Чілдрес вважають, що біоетика є залученням загальних етичних теорій, принципів і правил до розв'язання проблем терапевтичної практики, надання медичної допомоги, проблем медичних і біологічних досліджень.

Російська дослідниця І. Силуянова, вважає, що біоетика – сучасна форма традиційної професійної біомедичної етики, де регулювання людських взаємин підпорядковане надзавданню збереження життя людського роду. Акцент на *відмінності між біоетикою і біомедичною етикою* як взаємозв'язоку загального та одиничного ставлять дослідники з біомедичної етики Т. Мишаткіна та Я. Яскевич (Республіка Білорусь). Біоетика, на їхню думку, глибше та суттєвіше торкається проблем життя будь-якого Живого, оскільки:

- 1) розробляє моральні норми і принципи, які регламентують практичні дії людей у дослідженні природи і людини;
- 2) формує моральні критерії соціальної діяльності в перетворенні навколишнього середовища;
- 3) оцінює роль і місце людини в межах біологічної реальності;
- 4) обґрунтовує теоретичні основи концепції коеволюції суспільства та природи, статусу категорій життя та смерті.

Найбільш усеосяжним і актуальним, на нашу думку, є визначення С. Пустовіт. Вона зазначає, що *біоетика* – це міждисциплінарна галузь знання та людської практики, мета якої – збереження та розвиток життя за допомогою етичних механізмів і принципів. Автор наголошує, що в умовах експансії новітніх технологій, що радикально змінюють не лише довкілля, а власне і природу людини, протиставляють цінності наукової новизни й ефективності фундаментальним правам живих істот, біоетика захищає права всього живого на самозбереження та розвиток, обґрунтовуючи їх етичними імперативами благоговіння перед життям і моральною відповідальністю людства за все живе [див.: 5].

Розмаїття думок щодо предметної визначеності біоетики можна згрупувати за певними ознаками, що визначають її *предметне поле дослідження*:

- 1) індивідуальна сфера взаємодії лікаря та пацієнта;
- 2) структурно-функціональні соціальні проблеми: охорони здоров'я, політики планування сім'ї, демографічного контролю та ін.;
- 3) новітні технології та їх вплив на сферу живого;
- 4) глобальні проблеми людства в їхній цілісності та взаємозумовленості, пошук моральних імперативів для їх розв'язання; проблеми, пов'язані із втручанням людини в життєві процеси інших живих істот (тварин, рослин, мікроорганізмів) і всього того, що належить до підтримування екологічної рівноваги.

Виходячи з наведених вище визначень поняття біоетики можна стверджувати, що *об'єктом* її дослідження є життя в цілісності та різноманітності його виявів, а *предметом* – моральні ціннісно-нормативні механізми його збереження та розвитку.

Межі предмета дослідження біоетики тісно пов'язані з проблемою її *наукового статусу*. Існує кілька поглядів щодо наукового статусу біоетики: Одні дослідники схиляються до думки, що біоетика – це структурний елемент етики як філософської науки, зокрема прикладної етики, або професійної етики (щодо розрізнення прикладної та професійної етики і статусу самої прикладної

етики наукові дебати аж ніяк не вичерпано). Інші вчені вважають, що біоетика більше тяжіє до біологічних наук, які постають її основою. Ще один погляд зводиться до того, що біоетика – це варіант нового міждисциплінарного знання, передусім репрезентованого комплексами природничих і гуманітарних наук, які виникають у тріаді «життя – діяльність – цінності».

У науковому просторі України поняття «біоетика» має кілька варіантів визначення, а саме: 1) ототожнення біоетики з медичною етикою; 2) визначення біоетики як сфери дослідження світу живого у зв'язку з небезпечними наслідками біотехнологій (В. Кулініченко, В. Чешко).

Сучасні мислителі в руслі біоетики намагаються наголосити, що не все, що можливе технічно, прийнятне морально, особливо у проєкції майбутнього. Тому виникає потреба осмислення *біоетики в широкому розумінні*, як певної філософсько-етичної парадигми. Так, віце-президент Української асоціації з біоетики В. Кулініченко трактує біоетику як особливий евристичний світогляд новітнього історичного етапу розвитку культури, з відповідним розумінням феномену життя. До сфери морального введено не лише взаємини між людьми, а й ставлення до рослин, тварин, довкілля, своєї чуттєвості, тілесності, духовності [див.: 3].

Сьогодні в біоетичній практиці, крім філософсько-етичних, використовують низку різноманітних принципів і правил: утилітарних, деонтологічних, теологічних, віртуальних. Голова Комісії з питань біоетики при Кабінеті Міністрів України академік Ю. Кундієв називає основними принципами біоетики верховенство інтересів особистості над інтересами науки і суспільства, відкритість, зміну акцентів у тандемі «пацієнт – лікар» на користь першого.

У межах *біоетики у вузькому значенні* досліджують низку біологічних і медичних етичних проблем. Серед *біоетичних проблем*, або структурних елементів біоетики, виокремлюють такі: 1) трансплантація; 2) штучне запліднення; 3) евтаназія, визначення критеріїв діагностики смерті; 4) аборт, контрацепція та нові репродуктивні технології; 5) клонування; 6) генна інженерія та терапія; 7) екологічна етика та ін.

До основних проблем біоетики відносять ще й такі:

- дотримання справедливості в системі охорони здоров'я;
- захист прав пацієнтів (у тому числі ВІЛ-інфікованих, психічно хворих людей, дітей та інших хворих з обмеженою компетентністю); надання допомоги невиліковно хворим пацієнтам (хоспіси, організація паліативної допомоги);
- проведення експериментів на людях і тваринах тощо.

У такому контексті осмислюється *моральність людської поведінки у біолого-медичній галузі та сфері охорони здоров'я* щодо її відповідності моральним нормам і цінностям. Зокрема, постають питання про:

– міру медичних втручань у людський організм з погляду права і моралі, зокрема тих втручань, які пов'язані з розвитком біологічних і медичних наук;

– проблеми створення та інтродукції в біосферу трансгенних рослин і тварин, використання генетично модифікованих харчових продуктів.

Одне з ключових завдань біоетики на рівні теорії – не лише чітко визначення її предметної площини, а й *обґрунтування базових принципів*, на яких може бути побудована несуперечлива, цілісна біоетика, зокрема варіанти її практичного втілення.

До принципів біоетики належать ідеї «етики відповідальності» Г. Йонаса. Мислитель пропонує поширити поняття моральності на різні форми буття, на природу. Таке зміщення акцентів, на його думку, може слугувати ефективним *засобом захисту людини розумної від людини діючої*. Г. Йонас трансформує кантівський категоричний імператив у новий закон, адекватний новому характерові людської діяльності: «Дій так, щоб наслідки твоєї діяльності були сумісними з підтримкою достеменно людського життя на Землі» [1].

Англійський філософ Р. Віч серед головних принципів біоетики називає добродійність, автономію особистості, чесність, справедливість. Водночас спостерігається постійна апеляція до загальних етико-філософських категорій: відвертості, природних прав людини.

Нині в науковій літературі існують різноманітні погляди щодо головних принципів біоетики. Але переважно вчені та практики виходять із двох моделей – американської та

європейської. Однією з перших з'являється *американська принципалістська концепція біоетики* (Т. Бочамп, Дж. Чілдрес). Засадничими принципами цієї концепції біоетики визначаються:

1) *принцип автономії* (індивід має право розпоряджатися своїм здоров'ям і благополуччям, відмовлятися від лікування; цей принцип має антипатерналістську (антипідклявальну) спрямованість). Він стає основним у медичній етиці лише наприкінці ХХ століття, коли піддано сумніву безумовну і виключну компетенцію лікаря у визначенні того, що є благом для пацієнта. Визнання цінності автономії особистості сьогодні настільки важливе, що в окремих ситуаціях благодіяння лікаря всупереч волі й бажанням пацієнта кваліфікують як недопустиме. Тільки тоді, коли особистість робить вільний вибір, можна говорити про відповідальність, застосовувати для оцінки вчинків етичні критерії.

На практиці принцип автономії доповнено правилом інформованої згоди. Це правило допускає, що пацієнт добровільно й усвідомлено дає дозвіл на медичне (чи інше) втручання у своє життя – дозвіл, заснований на розумінні відповідної інформації, яку надає професіонал. Правило інформованої згоди є неодмінною умовою забезпечення шанобливого ставлення до людини як до особистості. Це правило розуміють як можливість отримувати найвичерпнішу інформацію про стан здоров'я. До складників поняття інформованої згоди зараховують компетентність, розуміння, добровільність, згоду;

2) принцип *«не зашкодь»* (впливає з клятви Гіппократа і вимагає мінімізації шкоди, що завдається пацієнтові при медичному втручанні) зобов'язує не завдавати шкоди іншій людині не лише прямо, безпосередньо, а й побічно;

3) принцип *блага* (моральний обов'язок і відповідальність робити добро: лікар здійснює дії, спрямовані на покращення стану пацієнта) діє завдяки наявності в людини почуття альтруїзму, любові до ближнього, емпатії. Йдеться про емоційне залучення лікаря до процесу надання допомоги, використання професійних навичок і знань, набутого духовного, морально-психічного досвіду;

4) принцип *справедливості* (підкреслює значущість рівного ставлення до пацієнтів, справедливого розподілу обмежених ресурсів при наданні медичної допомоги).

Цей перелік органічно доповнюється *західноєвропейським варіантом вихідних принципів біоетики* дослідного проекту ВІОМЕБ ІІ (фінансування Європейською Комісією та Дослідним центром Данії (1995–1998 рр.), а саме:

5) принцип *людської гідності* (гарантує гідне ставлення до пацієнта в тому разі, коли він позбавлений автономних рішень і дій; він, як правило, застосовується до людей, котрі перебувають у недієздатному фізичному та психічному стані, а також до малолітніх дітей; спираючись на цей принцип, обґрунтовують заборону на клонування людини, на експерименти з людськими ембріонами та трансплантацію органів);

6) принцип *інтегральності* (передбачає недоторканність психофізичної цілісності людини і використовується у випадках, які загрожують порушенням особистісної ідентичності на підставі втручання у генетичну природу);

7) принцип *уразливості* (передбачає відповідальне ставлення до людського життя, усвідомлення того, що воно є скінченним і тендітним; спрямовує на тактовне ставлення до людей, з обмеженими соціальними, фізичними та психічними можливостями).

Порівняльний аналіз цих систем принципів ілюструє, що американська модель принципів обирає за вихідну точку стосунки «лікар – пацієнт», а західноєвропейська – «особистість – держава», оскільки, на думку авторів проекту ВІОМЕБ ІІ, фундаментальні етичні принципи повинні трактуватись як норми захисту особистості в державі для утвердження загального благополуччя.

Застосування названих принципів біоетики, при розумінні її предметного поля з медичною домінантою (чи в американському, чи в західноєвропейському варіантах), у процесі обґрунтування морального вибору в конкретних ситуаціях часто породжує моральні дилеми (дилема – неоднозначність вибору з двох, як правило, небажаних можливостей), які спричиняють гострі дискусії в біоетиці та в суспільстві в цілому. Наприклад, сповідування принципу автономії

особистості вимагає правдивого інформування пацієнта про діагноз та ймовірний прогноз навіть за умови його фатальності. Однак таке повідомлення може викликати психологічний стрес у пацієнта, що зменшить його волю до життя, а отже, й опірність організму хворобі. Очевидним стає порушення принципу «не зашкодь». Це правдиве повідомлення мало б допомогти пацієнтові розпоряджатися власним життям на свій розсуд (дилема евтаназії), проте виникає правова, релігійна, моральна колізія із заборонаю на медичне вбивство.

Наведені принципи регулюють насамперед медичний вимір біоетики. Аналіз у ширшому предметному визначенні висуває інші принципи, такі як, наприклад:

біосфероцентризму, що вимагає захищати не лише людину, а й весь тваринний і рослинний світ, всю біоту в цілому та навколишнє середовище;

коеволюціонізму, що трактує процес взаємодії природи і суспільства, біосфери і людини в їх гармонійному розвитку.

Пропонуються також принципи соціалізації, свободи і відповідальності, інтегральності, універсальності, благоговіння перед життям.

Вищезгадані біоетичні принципи відображено у схваленому на I Національному конгресі з біоетики (Київ, 2001) проекті «Етичного кодексу українського лікаря». Подальше обговорення принципів біоетики відбулося на II Міжнародному симпозиумі з біоетики (Київ, 2002).

Наведені етичні принципи, згідно з міркуваннями дослідників, становлять систему, елементи якої ієрархічно організовані, збалансовані, логічно не суперечливі. Тому їхнє застосування повинно враховувати взаємодію. Особливість біоетики полягає саме в тому, що її принципи діють системно, як смислова та логічна цілісність.

Висновок. Підсумовуючи, слід зазначити, що біоетика базується як на філософсько-етичних, так і на практичних біомедичних засадах. Серед важливих принципів – пріоритет життя, здоров'я, блага людини, благоговіння перед життям і відповідальність за нього у теперішньому та майбутньому; відповідальність за якісне поєднання здобутків людського інтелекту із сучасними морально-психічними досягненнями для здійснення стратегічної життєво-буттєвої парадигми людини і суспільства.

Література

1. Йонас Г. Изменившийся характер человеческой деятельности / Г. Йонас // Человек. – 1999. – № 2. – С. 18.
2. Кундієв Ю. Біоетика: витоки, стан, перспективи / Ю. Кундієв, М. Кисельов // Вісник НАН України. – 1999. – № 8. – С. 6-8.
3. Кулініченко В. Філософсько-світоглядні засади біоетики / В. Кулініченко // Практична філософія. – 2001. – № 3. – С. 37-43.
4. Ліщинська-Милян О. І. Філософські та прикладні аспекти біоетики: Текст лекції / О. І. Ліщинська-Милян. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004. – 24 с.
5. Пустовіт С. Філософсько-методологічний аналіз передумов, засад та принципів біоетики: Автореф. на здобуття наук. ступеня доктора філос. наук / С. Пустовіт. – 2009. – С. 16-17.
6. Судо Ж. Вызов биоэтики сегодня [Электронный ресурс] / Ж. Судо. – Режим доступа: www.private.peterlink.ru/dovgan/bioaeth.htm.
7. Чешко В. Генетика, біоетика, політика: коеволуція культурно-психологічних парадигм сучасної цивілізації / В. Чешко // Практична філософія. – 2001. – № 3. – С. 44.
8. Швейцер А. Благоговение перед жизнью / А. Швейцер. – М.: Прогресс, 1992. – 572 с.

Summary

Vinnyk-Ostapysyn V. Problems of Modern Bioethics: Philosophical Dimension. Recent advances in science, engineering and technology have expanded the boundaries of human intervention in their own nature that has created a number of problems related to the morality of modern philosophy and science. The article investigates the problem of the relationship of philosophy and medicine, philosophical, existential values, ethical dimensions of new technologies in the context of modern bioethics. The article outlines those philosophical issues, approaches and principles that became relevant because of intense interdisciplinary research of modern bioethics. Keywords: bioethics, liability, life, future, medicine, science, engineering and technology.